

NEDERLANDSCHE LANDSCHAPPEN

GESCHETST DOOR
E. HEIMANS EN R. SCHUILING

HANDLEIDING

BUDE

AARDRIJKSKUNDIGE

WANDPLATEN

VAN NEDERLAND

DOOR

R. SCHUILING & J. M. DE FEUTER

XXXI. EEN VEN BIJ OOSTERWIJK.

B. NOORDHOFF GRONINGEN

1928

C. Kisterberger
Juli 1933.

NEDERLANDSCHE LANDSCHAPPEN,

GESCHETST DOOR

E. HEIMANS EN R. SCHUILING.

Bibliotheek Natuurmonumenten

HANDLEIDING

Vereniging

Natuurmonumenten

Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland, (035) 655 99 33

BIJ DE

Aardrijkskundige Wandplaten van Nederland,

DOOR

R. SCHUILING EN J. M. DE FEIJTER.

XXXI. EEN VEN BIJ OOSTERWIJK.

DOOR

R. SCHUILING en DR. JAC. P. THIJSSSE.

P. NOORDHOFF. — 1928. — GRONINGEN.

BIBLIOTHEEK NATUURMONUMENTEN

012899

EEN PAAR WOORDEN VOORAF.

Hoe wij ons het gebruik der Aardrijkskundige Wandplaten van Nederland denken?

De onderwijzer heeft een deel van ons land behandeld; de hoofdfeiten zijn vastgelegd. Hij neme nu een plaat, die bij dat deel behoort, en leere de leerlingen zien, wat ze voorstelt; maar nog niet in onderdeelen.

Het kaartje is namelijk eerst aan de beurt; daar het voor geringen prijs te krijgen is, zouden we het liefst zien, dat ieder leerling er één voor zich had. Nadat is vastgesteld, uit welk hoekje eener kaart van den atlas, die de leerlingen gebruiken, het is gesneden — men geve het op de kaart aan — wordt het uitvoerig behandeld in den geest der Handleiding. Wenschelijk is, het kaartje ook te laten kleuren; dan spreekt het nog meer. Daarna wordt de plaat opnieuw ter hand genomen en haar in het Landschap de juiste plaats gegeven met behulp van het kringetje (standpunt van den schilder) en het pijltje (richting, waarin hij zag). De verschillende foto's dienen, om verder verschillende onderdeelen uit het Landschap te doen spreken. Men kan ze b.v. in de klasse laten rondgaan, terwijl over het behandelde schriftelijk werk wordt gemaakt; daarom heeft de uitgever ze afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

Natuurlijk is het bovenstaande geen voorschrift; slechts een goede raad. Het geeft slechts één weg, en een beproefd goeden, die kan leiden tot het doel: eenigszins grondige, op aanschouwing berustende kennis van het Vaderland.

We zijn hier in de groote kom in het oosten van Noord-Brabant, waar zich het overvloedige water bij 's-Hertogenbosch verzamelt in de *Dieze*, in het land dus van de *Dommel* en de *Aa*, en wel aan den westrand, waar het terrein zich wat verheft. Op dien rand is de stad *Tilburg* ontstaan, en van dien rand komen de stroompjes, die in zoo nauw verband staan met de vennen. De langste heet *Voorste stroom*; ze ontspringt zelfs buiten onze grenzen, in de Antwerpsche *Kempen*. Op deze volgt de *Achterste stroom*, welks bronriviertjes uit de moerassen aan of even over de grens komen en die dus behoort tot de Brabantsche *Kempen*. Tusschen deze twee, die zich vereenigen tot *Aa* of *Run*, liggen enkele vennen; de meeste vindt men echter rechts van den Achtersten stroom. Ten oosten van dezen stroomt, bijna zuid-noord, de kleine, maar zeer merkwaardige, *Rosep*; in haar dal kan men alle stadiën van verlanding tot in onderdeelen bestudeeren; het is een lustoord voor den natuuronderzoeker (foto's 244 en 245).

Dat we hier in een moerasgebied zijn, leeren u de woorden *goor*, *moer* en *broek*. Het eerste beteekent „modder, slijk”, zoowel in den naam van het Overijselsche stadje *Goor*, in het slijkerige Reggedal, als op ons kaartje in de namen: *Gooren*, in den zuidoosthoek, het *Goorven* (foto 246), in het centrum van het vennengebied, het *Goorke*, benoorden Tilburg, en *Goorle*, bezuiden die stad, dat met deze als industriëleplaats in den laatsten tijd snel opkomt. Moer (= moeras) is er vertegenwoordigd in den naam van het dorpje *Moergestel*, welks tweede deel in Noord-Brabant ook veel voorkomt; het is het verkleinwoord van wat in Duitschland *Gasse* (= straat) heet. Broek, bij ons een gewoon woord voor laaggelegen, moerassig weiland, vindt ge op het kaartje als *Het Broek*, aan de westzijde van de Gooren, en in *Broekhoven*, ten zuidoosten van Tilburg.

De hoogere deelen van dit moerasgebied zijn met heide bedekt, en deze naam is over ons kaartje als gestrooid. Van de bosschen der hoogere zandgronden verdient de *Nieuwe Warande*, n.n.o. van Tilburg, vermelding.

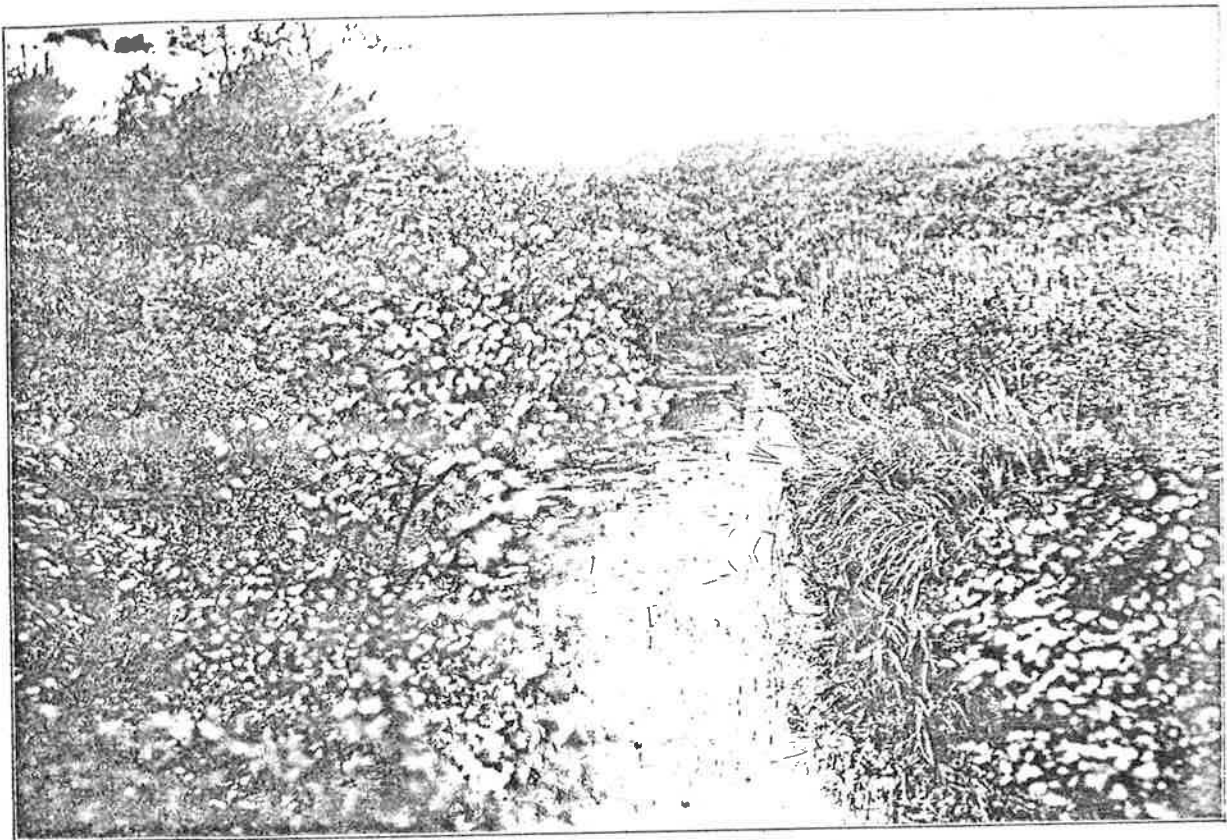
Bewesten den Voorsten stroom loopt het terrein wat op, maar toch niet veel. Bij het Kolkven vindt men als hoogte 12,3 M., benoorden Oosterwijk ook nog 10,4 M.; Tilburg ligt op een hoogte van 14,5 M. In het vennengebied liggen hier en daar hooge zandruggen, zooals straks bij de nadere beschrijving wel zal blijken.

Ofschoon de dichtheid van bevolking hier bijna overal zeer gering is, doordat de natuur hier aan landbouw en veeteelt niet veel heeft aan te bieden, is de westrand door de nijverheid vrij snel opgekomen, en vinden we hier de volkrijkste plaats van het geheele zuiden van ons

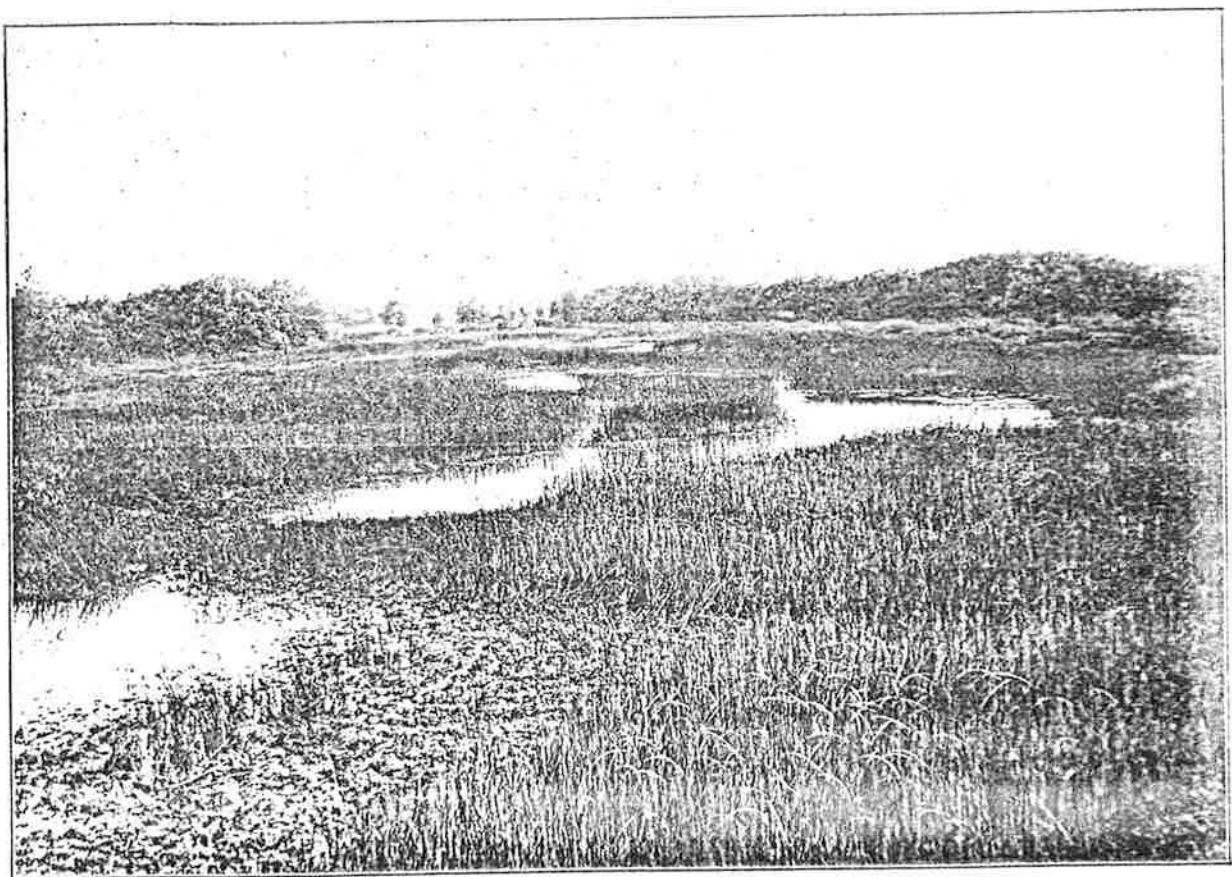

land. Evenals te Enschede, ontwikkelde zich hier uit de huisindustrie (wol en linnen, in verband met de schapenteelt en den vlasbouw) fabrieksindustrie, die hier goedkoope werkkrachten en goedkoope terreinen vond.

De stad Tilburg telt thans (1 Jan. 1928) reeds 72.550 zielen, bijna 36000 mannen en bijna 37000 vrouwen, de laatsten dus in de meerderheid, wat in onze diluviale plaatsen uitzondering is; de tweede plaats van het Zuiden, Maastricht, blijft er, met haar zielental onder de 60.000, verre beneden. Ze ligt te midden van schrale, thans ten deele met bosch bedekte, zandgronden, op vrij grooten afstand van den Voorsten Stroom, zoodat de veeteelt, behalve die der heideschappen, er onbeduidend moest blijven. Toch dateert het reeds uit de vroege Middeleeuwen; als *Tilliburgis* komt het reeds voor in den giftbrief aan Willebrord, ten behoeve van het klooster Echternach, gedateerd 20 Juni 711. In de 12de eeuw is er reeds sprake van „heeren van Tilburg”, totdat in 1247 de plaats aan de hertogen van Brabant komt en men tot in het einde der 14de eeuw van geen heeren van Tilburg meer leest. In 1387 was de Brabantsche hertogin Johanna uit geldgebrek genoodzaakt, Tilburg, te gelijk met Goirle, Drunen en den tol van Loop-op-zand, te verpanden, en reeds in 1329 werden aan Tilburg en Goirle uitgestrekte „gemeene gronden” gegeven voor het weiden van schapen, het heide maaien en het turf steken; tevens mochten ze „zeven mannen” kiezen, die deze zaken moesten regelen. Aan den heer werd in 1453 het recht gegeven, zeven schepenen aan te stellen, 5 voor Tilburg en 2 voor Goirle, die met den schout (na 1648 „drossaerd”) moesten rechtspreken naar de regelen in 's-Hertogenbosch, het centrum der Meierij, waartoe ook Tilburg behoort. Reeds in 't begin der 13de eeuw is er in de heerlijkheid Tilburg—Goirle sprake van het „kasteel”, gelegen aan den straatweg van Den Bosch naar Breda; de laatste eigenaar verkocht het met de bijbehorende goederen in 1858, toen het werd gesloopt. Vermelding verdient verder „de kerk van het Heike”, die ook al in 't begin der 13de eeuw genoemd wordt; tengevolge van de Hervorming werd ze in 1633, nadat Den Bosch door Frederik Hendrik was ingenomen, de kerk der Protestanten, terwijl de Katholieken na den vrede van Munster, toen de Katholieke godsdienst in de Generaliteitslanden verboden was, een bedehuis bouwden in het Zuidnederlandsche dorp Poppel, iets verder zuidwaarts, aan den weg (nu ook stoomtram) naar Turnhout, en evenals het Belgische Baarle—Hertog, binnen onze grens en iets verder westwaarts gelegen, tot op dezen dag berucht door de smokkelarij; tersluiks oefenden ze ook hun godsdienst uit in het Tilburgsche kasteel en, na de verzachting der plakaten, in een paar

244. De *Rosep*.

245. Verlanding van het *Rosep*-bed.

kerkschuren. Eerst in 1823, toen de Protestanten zelf een kerk hadden gebouwd, werd de oude kerk aan de Katholieken teruggegeven.

Door den Belgischen opstand werd Tilburg in 1830 garnizoensplaats; door Willem II kwam er een kazerne, maar het garnizoen werd in 1856 opgeheven en eerst in 1909 hersteld. Maar acht jaren later vertrokken de huzaren, die hier met gejuich waren ontvangen, weer, en alleen het artillerie-paardendepôt bleef over.

In het Stadhuis, van 1849, mogen we niet onvermeld laten het portret van den oogheekundige *Prof. Franciscus Cornelis Donders*, een man van Europeesche vermaardheid, die op 27 Mei 1818 te Tilburg werd geboren, de roem der hoogeschool te Utrecht, waar op het St. Janskerkhof een monument voor hem werd onthuld, maar wiens levensavond zoo droevig eindigde.

Op wetenschappelijk gebied verdient verder vermelding het in 1912 gestichte Instituut der R. K. leergangen, die ingericht zijn voor de hogere studie in verschillende kunsten en wetenschappen en voor den handel; ze leiden op voor akten en diploma's voor tal van ambten en bedieningen, vooral ook voor het gymnasiaal-, middelbaar- en kunst-onderwijs en voor dat aan de kweekscholen; een uitgebreide boekerij is er aan verbonden. De bedoeling was, voor Roomsche Studenten de gelegenheid te openen, om bij Roomsche docenten een degelijke opleiding en grondige studie- en kunstvorming te ontvangen. Door de stichting van een Technische Hoogeschool, naast die van Delft, is thans de kroon op het werk gezet en Tilburg, naast Nijmegen, het wetenschappelijk middelpunt van het Katholieke Zuiden geworden.

Maar allereerst vraagt Tilburg onze aandacht als industriestad. De huisindustrie heeft zich er al vroeg ontwikkeld; in 1670 vond men er ruim 400 weefgebouwen van wol. In de 18de eeuw maakten de wolwevers te Leiden druk gebruik van de Tilburgsche goedkoope werkkrachten, en door hen kwamen hier ook betere machines en werkmethodes. Maar in 1796 was het zielental toch nog slechts 8500 en toen heette de plaats nog dorp. Eerst door Koning Lodewijk Napoleon werd ze (in 1809), dus in denzelfden tijd als Assen en Meppel op het diluvium in het noorden, tot stad verheven.

Na den Franschen tijd deed de stoom zijn invloed ook hier gevoelen; een pas gevierd eeuwfeest geeft ons aanleiding, bij zijn komst in Tilburg even stil te staan. In de Meimaand van 1827 werd een kleine fabriek waarin de „wanmolen” door paarden werd gedreven en het spinnen en weven op de ouderwetsche wijze met de hand gebeurde, in een stoomfabriek omgezet, nog twee jaren vroeger dus dan de stichting der eerste stoomfabriek in Twente, n.l. te Almelo in 1829, terwijl Enschede

in 1833 volgde. De Tilburgsche stichter was *Pieter van Doorn*, wiens achterkleinzoons deze bloeiende zaak nog steeds drijven en dus ten vorigen jare volop reden hadden, het eeuwfeest der stichting met opgewektheid te vieren; van de oudste stoomfabrieken te Tilburg is deze de eenige, die nog bestaat. Een der Van Doorens, die veel te Parijs vertoefde en daarom „Parijs van Doorn” bijgenaamd werd, was het, die aan Willem II, toen hij nog kroonprins was en hier, in het oorlogsgebied van den Belgischen opstand, zijn kampjaren doorbracht, zijn mooie huis in de Heuvelstraat als woning afstond; zijn broer was, na de verheffing van Tilburg tot stad, de eerste „maire”.

De wevers waren over het eerste stoomwerktuig, het monster, dat, naar hun en veler anderen meening, den arbeiders het brood uit den mond zou stooten, slecht te spreken; in hun woede wierpen ze op 20 April 1825 bij Pieter van Doorn de ruiten in. Maar deze zette den bouw van de fabriek te *Broekhoven*, aan de zuidoostzijde der stad, door en ruim twee jaren later begon de stoomspinning te werken; in genoemd gehucht, een der buurten, waaruit de stad door samenklontering ontstond, wonen ook de meeste arbeiders. Deze hebben met de tegenwoordige directeuren, vader en drie zoons, met Brabantsche jovialiteit feest gevierd en hun een welgeslaagd tegeltableau van de „Porceleynne Fles” te Delft aangeboden; het stelt het uitgebreide tegenwoordige fabrieks-complex voor, omlooverd door fraai geboomte; dit laatste duidt op de mooie kastanjes van het terrein.

Heel Tilburg heeft dit eeuwfeest meegevierd; de vele Brabantsche tenoren jubelden onder het loover, de rederijkerij, van ouds hier zoo geliefd, herleefde en ook de beiaardier, gezeten voor zijn nieuwe klokkenspel, dat Tilburg sedert een paar jaren rijk is, liet zich niet onbetuigd.

Ook aan koning Willem II, die, als kroonprins en koning, veel te Tilburg vertoefde, heeft de stad vrij wat te danken. Hij werd hier grootgrondbezitter, stichtte verschillende boerderijen, die een gunstigen invloed hadden op de ontwikkeling van landbouw en veeteelt in deze streek, en verbeterde het schapenras door het invoeren van nieuwe soorten. Zelfs liet hij in de stad een kasteel bouwen, dat hij nog enkele dagen vóór zijn dood bezocht, maar nooit heeft bewoond; in een vroeger door hem gekocht huis overleed hij 17 Maart 1849. De nooit bewoonde burcht werd door de erfgenamen in 1864 aan de stad ten geschenke gegeven onder voorwaarde, dat hij tot H. B. School zou worden ingericht. Aan Willem II herinneren verder de „Koningshoeven” aan de zuidzijde der stad, de bekende bierbrouwerij „de Schaapskooi”, bij het

Trappistenklooster, de „Villa Regia”, enz. Aan onze Koningin herinnert het, door den tuinarchitect Springer aangelegde, „Wilhelminapark”, in het noordelijk deel der stad, sedert 10 September 1898 met den „Wilhelmina-boom”. Voor Willem II is, een kwarteeuw na zijn dood, een gedenkteeken opgericht op den Heuvel, in het Centrum der stad, dichtbij den bekenden zwaren lindeboom (foto's 247 en 248).

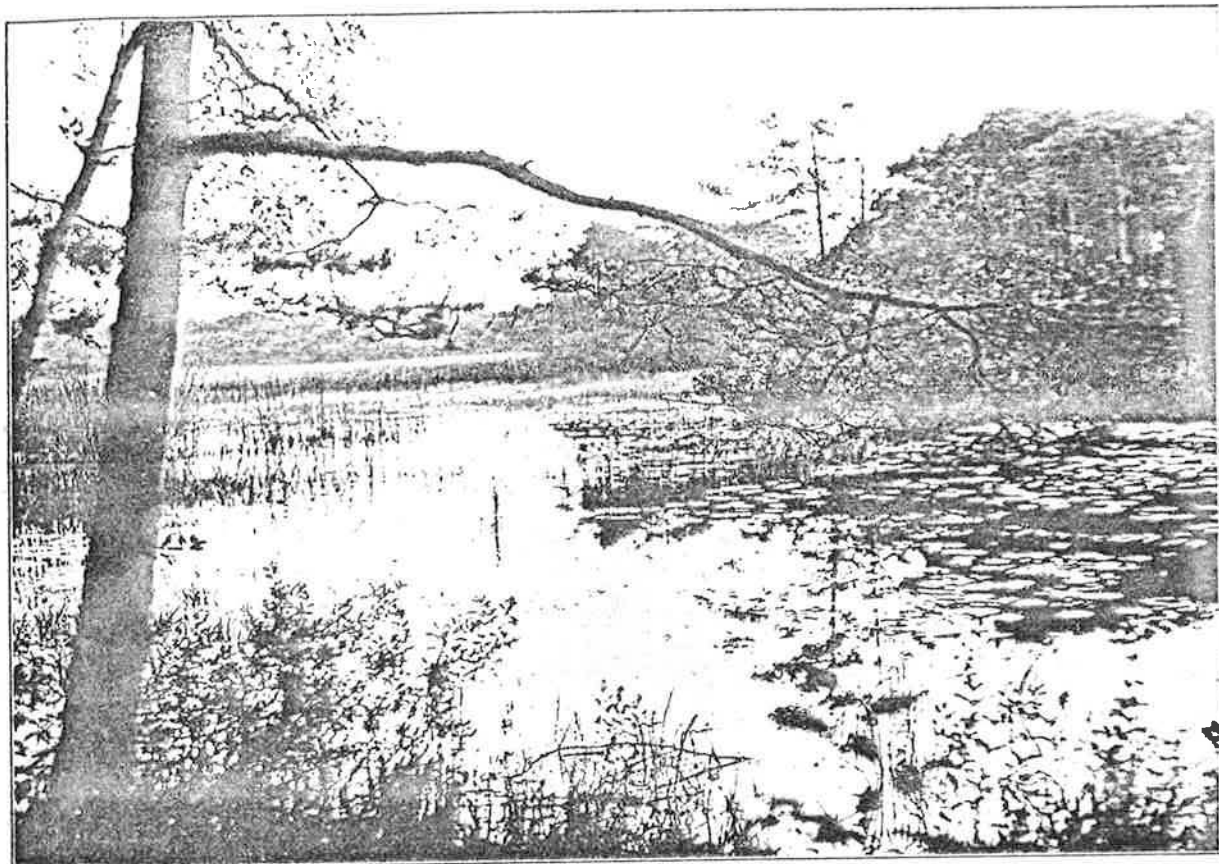
Wolindustrie is in Tilburg hoofdzaak gebleven. Vooral de nijverheid van wollen fantasiestoffen werd in de tweede helft der vorige eeuw belangrijk. Toen gingen de jonge Tilburgsche fabrikanten in de leer bij de Belgische en Duitsche fabrieken te Verviers en Aken. Thans heeft de stad wel een 50-tal fabrieken voor wollen stoffen, vooral lakens en bukskins; door deze spreekt men wel van „het Nederlandsche Leeds”. Ook zijn er een paar kunstwolfabrieken; ze verwerken wolafval en lompen, die met wol worden vermengd. Voor de voor het leger benodigde lakens werden en bleven de Tilburgsche fabrikanten de eenige, of althans verreweg de voornaamste, leveranciers. Van de wolnijverheid in ons land is ongeveer 75 % te Tilburg geconcentreerd en ze komt thans, na eenige jaren van malaise, als overal, weer in de fleur.

Belangrijk zijn verder: een aantal ververijen, een tricottfabriek, een trijpfabriek, een kam- en rietmakerij, eenige paraplu-fabrieken, een 30-tal looierijen en veel schoenfabrieken, a.h.w. een aanhangsel van de Langstraat, bierbrouwerijen, een aantal steenfabrieken, een capsulefabriek, een fabriek van voetbalbenodigdheden, eenige distilleerderijen, enz. Afzonderlijk moeten worden genoemd de fabrieken van stoomwerktuigen, vooral voor reparatie van deze, in de vele industrieën in gebruik. Sedert 1870 vindt men te Tilburg ook een Centrale Werkplaats der Staatsspoorwegen, zooals te Zwolle en Utrecht; er werken circa 1400 man.

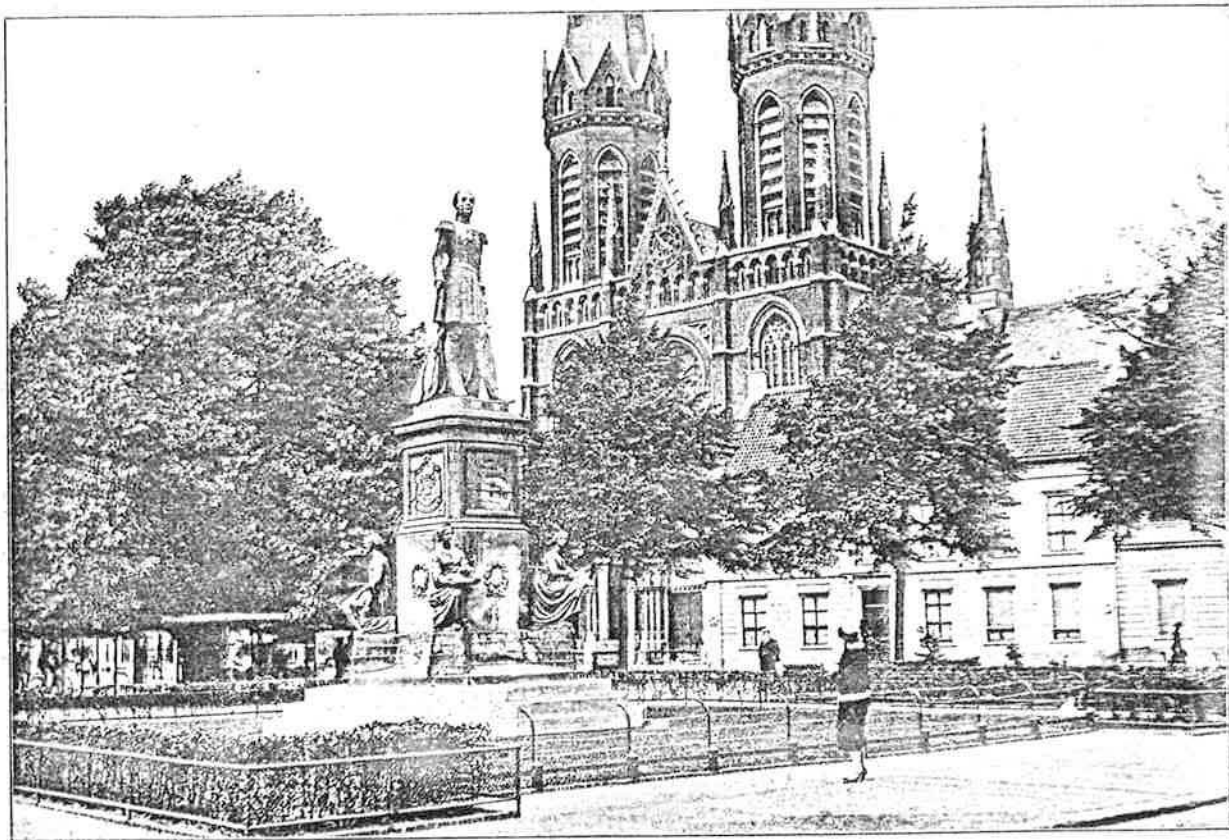
Zuidwaarts heeft zich de wolindustrie uitgebreid naar het snel opkomende Goorle, dat tegen de 5000 zielen telt en gelegen is aan de tramlijn naar Turnhout, terwijl een zijlijntje het verbindt met de spoorlijn daarheen.

Oostwaarts heeft de leernijverheid zich gevestigd te Oosterwijk, waarnaar de aan den Zuidkant gelegen vennen worden genoemd (foto 249).

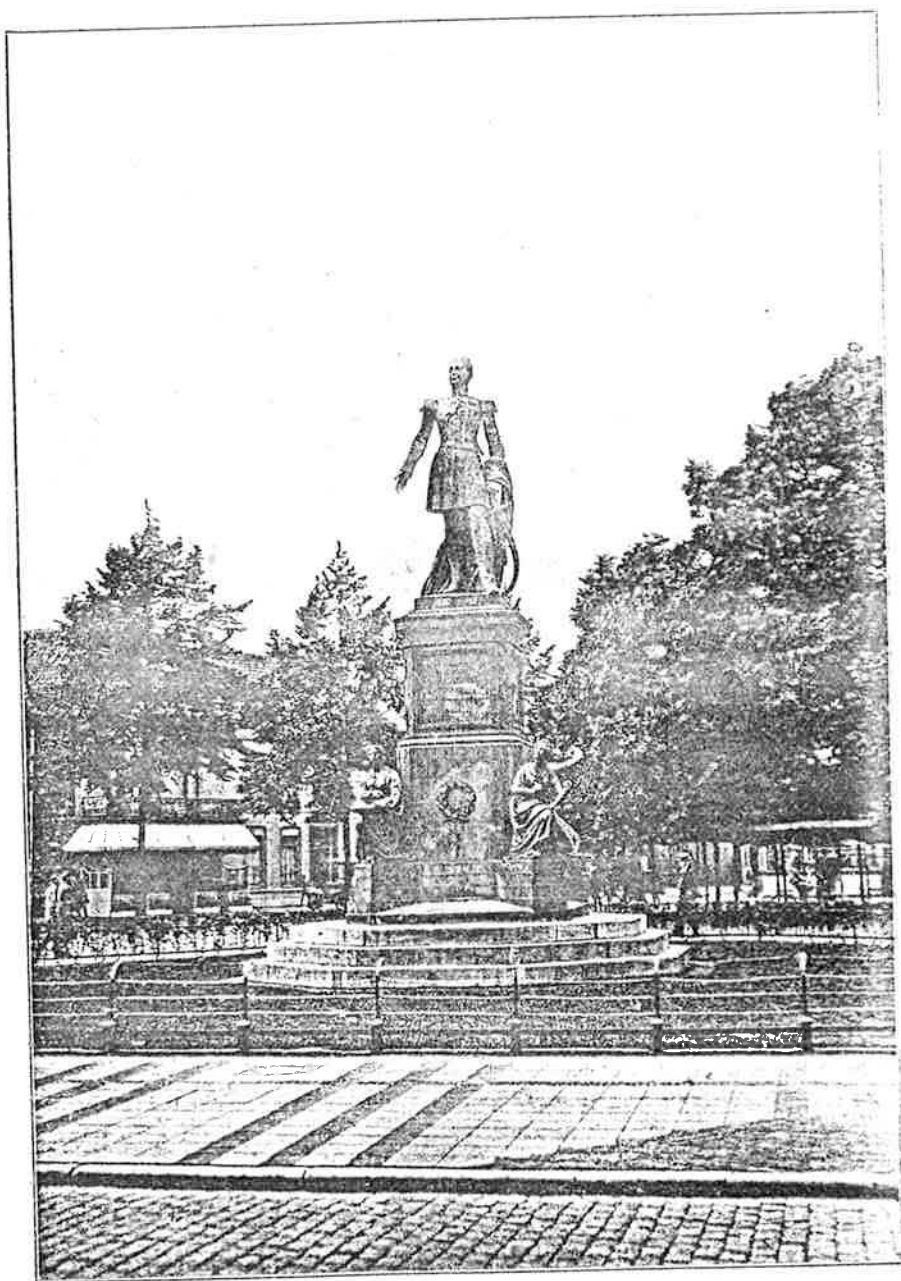
Zoo heeft de stoom in de laatste honderd jaren in en om Tilburg zeer veel invloed uitgeoefend en zegen verspreid. Maar 't heeft heel wat voeten in de aarde gehad, om de eerste stoomketels, die voor Pieter van Doorn, er te krijgen. Ze waren in Engeland vervaardigd, daar ons land toen nog geen industrie van stoomwerktuigen had, en moesten langs de Noordbrabantsche zandwegen op wagens worden vervoerd; van spoorweg

246. Het *Goorven* (Westzijde).

247. Monument voor *Willem II* te *Tilburg* en omgeving.

248. Monument voor *Willem II* te *Tilburg*.

noch kanaal was er sprake. Eerst in 1863 kwam de lijn naar Breda, waardoor Tilburg aansluiting kreeg op de lijn Holland-België; twee jaren later kwam de lijn naar Bokstel oostwaarts; nog twee jaren later werd de lijn naar Turnhout, die aansluiting gaf aan het Belgische net, geopend; eerst in 1881 kreeg de stad aansluiting met de hoofdstad der provincie. Brabant heeft moeten wachten op de overbrugging onzer groote rivieren waarna Noord en Zuid konden worden verbonden. Toen dat geschied was, kreeg Tilburg de Werkplaatsen der Nederlandsche spoorwegen voor het Zuidernet, evenals Zwolle voor het Noordernet.

Maar een waterweg heeft Tilburg tot voor kort moeten ontberen, hoewel het vervoer te water voor massaartikelen veel goedkooper is dan te land. In dit opzicht is ons land achterlijk; veel te lang zijn de groote middelpunten van industrie op het diluvium van waterwegen verstoken gebleven. Enschede-Lonneker, ons voornaamste centrum voor de textielindustrie, en samen ook reeds boven de 70.000 zielen, even goed als Tilburg, terwijl er nog eenige centra in de buurt liggen, wacht nog steeds op de „eerste spade”, die voor het Twente-Rijnkanaal in den grond moet worden gestoken. Tilburg is eindelijk uit zijn isolement als landstad verlost door het *Wilhelmina-kanaal*, dat aan de oostzijde der stad het terrein van ons kaartje snijdt, terwijl ze er door een havenkanaal rechtstreeks mee is verbonden. Het gaat van de *Amer*, den mond der Bergsche Maas, uit; van *Geertruidenberg* gaat men de *Donge* op tot den Statendam, een uur gaans naar binnen, waar het eigenlijke kanaal begint; tot Tilburg is het 27 K.M., tot benoorden *Helmond*, waar het de *Zuid-Willemsvaart* bereikt, 68 K.M. lang. Er liggen 5 sluizen in; no. 4 bevindt zich bezuiden Oosterwijk. De breedte van het benedenpand is 30 M., die van de bovenpanden 25 M.; de normale bodembreedte is 15 M., de diepte $2\frac{1}{2}$ M. Bij Tilburg, waar de twee oostelijke lijnen samenkomen en bewesten de stad twee lijnen uiteengaan, wordt het kanaal door den spoorweg gesneden (foto 250); verder oostelijk, voor de lijn 's-Hertogenbosch-Eindhoven, voor de tweede maal bezuiden het dorp *Best*. Bij Oosterhout, even boven een paar gekoppelde sluizen — d.w.z. dat ze onmiddellijk aan elkaar sluiten, zooals de drie sluizen, die uit het Apeldoornsche kanaal toegang geven naar den IJssel bij Dieren — gaat het *Markkanaal* westwaarts naar de *Mark*, voor de verbinding met *Breda*. In het eerste pand, dus benoorden het Markkanaal, varen op het Wilhelmina-kanaal ongeveer 12000 schepen per jaar, samen metende 1.200.000 ton; hooger op 6000 schepen, metende ruim 600.000 ton. Het beheer is bij het Rijk; alle sluizen worden electrisch bediend; evenals no. 1 is ook no. 3, niet ver beneden Tilburg, gekoppeld. Vermoedelijk zal ten westen

van den spoorweg 's-Hertogenbosch-Eindhoven een afwateringskanaal worden gegraven, dat tevens zal worden ingericht voor de scheepvaart.

Het *Zijkanaal* naar de haven van Tilburg, aan de zuidoostzijde der stad, is slechts ruim 300 M. lang en 80 M. breed.

We kunnen Oosterwijk beschouwen als een kort begrip van Zuidoost-Brabant: een snel aangroeiend vlek, met oeroud, doch zich gaandeweg moderniseerend, landbouwbedrijf, een huisindustrie, die zich omzet in een grootbedrijf van fenomenalen bloei, en voorts de heiden, de bosschen, de beken, de vennen, die ook weer nieuws en verandering brengen: een druk vreemdelingenverkeer en vestiging van rustige lieden, die de schoone natuur verkiezen boven de drukke stad. Dit alles geeft aan het vroeger zoo stille Brabantsche dorp groote levendigheid, die goed tot uiting komt in de fraaie, uitmuntend verzorgde gemeenteverslagen. In de laatste tien jaren nam de bevolking toe met 35 %, zij bedroeg in 1927 5429 zielen en in dat jaar overtrof de vestiging van nieuwe bewoners het vertrek van anderen met 104 personen; 1 Jan. 1928 woonden er ruim 5700 zielen.

Deze toeneming wordt voor het grootste deel veroorzaakt door de N.V. Lederfabriek Oosterwijk, een bedrijf, dat door zijn snellen groei doet denken aan de Philips-fabrieken te Eindhoven. Deze lederfabriek had op 31 Dec. 1918 79 arbeiders; maar op 31 Dec. 1927 niet minder dan 695. Sedert is dat aantal nog weer toegenomen. De terreinen der fabriek hadden eind 1927 een oppervlakte van ruim 21 H.A. Onnoodig te zeggen, dat dit bedrijf thans een wereldbedrijf is geworden.

Naast de lederfabrieken hebben we de schoenfabrieken, de bekende Paymansfabriek met 274 werklieden, die van Roosen en Bakker met 180, en La Hollande met 82 arbeiders. Paymans alleen maakte in 1926 honderdnegentig duizend paar schoenen.

Even bekend als de leer- en schoenfabrieken zijn de Oosterwijksche tabaks- en sigarenfabrieken, waaronder de wereldbekende „Huifkar” de eerste plaats inneemt, met ongeveer 150 arbeiders.

Als derde industrie mogen wij dan wel noemen het vreemdelingenbedrijf, dat in staat blijkt, om vijftien hotels en pensions, zoo groote als kleine, te onderhouden met een aantal bezoekers, dat ieder jaar in de duizenden loopt.

Het is een zeer gelukkige omstandigheid, dat de spoorlijn loopt langs de noordzijde van het dorp en dat daardoor de industrie zich heeft gevestigd aan dien kant, de groote lederfabriek zelfs noordelijk van de spoor. Door deze localisatie van de industrie komt het natuurschoon nu slechts weinig of niet in het gedrang, daar ook de arbeiderswijken en villabuurtten zich blijven aansluiten aan het oude dorp. Het voortvarende

en zeer intelligente gemeentebestuur zorgt ook voor een rationeel uitbreidingsplan en heeft zich, toen de plannen voor het instellen van een Provinciale Schoonheidscommissie voor Noord-Brabant niet voor verwezenlijking vatbaar bleken, gewend tot het Adviesbureau van de Vereeniging Heemschut met dit gevolg, dat „vele ontsierende of onaesthetische woningen en gevelprojecten door smaakvolle ontwerpen werden vervangen, zonder dat dit noemenswaardige verhooging van de bouwkosten voor de betrokkenen medebracht”.

Natuurlijk heeft Oosterwijk ook een eeuwenoude linde, maar bovendien nog een „vrijheidseik”, die in 1795 ter verheerlijking van de Revolutie en de Vrijheid is geplant. Een andere merkwaardigheid van de Brink is het „Trouwlaantje” (eigenlijk Onze-Lieven-Vrouwenlaantje), een dubbele rij linden, die ten Raadhuize voert. Op dat Raadhuis vindt ge ook de volledige werken van *Pater Poirters*, de Brabantsche Cats, in 1605 te Oosterwijk geboren en 1674 te Mechelen overleden. In 1926 is met groote plechtigheid zijn standbeeld onthuld op het Kerkplein van Oosterwijk. Ziehier een viertal echt Catsiaansche regeltjes van hem:

Geen genuchten zonder suchten
Noch geen liefde sonder pijn;
Kost men laeten honichraten,
Niemand zou gestoken zijn.

Zijn bekendste werk is: „Het masker, van de wereld afgetrokken”. Het heeft vijfendertig uitgaven beleefd.

De bevolking is grootendeels katholiek; er waren in 1926 nog geen 3 % protestanten, maar sinds jaren is er toch reeds te Oosterwijk een Nuischool voor lager en M.u.l.o. onderwijs. De bevolkingstoename in de laatste jaren heeft in de verhouding van de aantallen belijders van de verschillende godsdiensten geen noemenswaardige verschuiving gebracht.

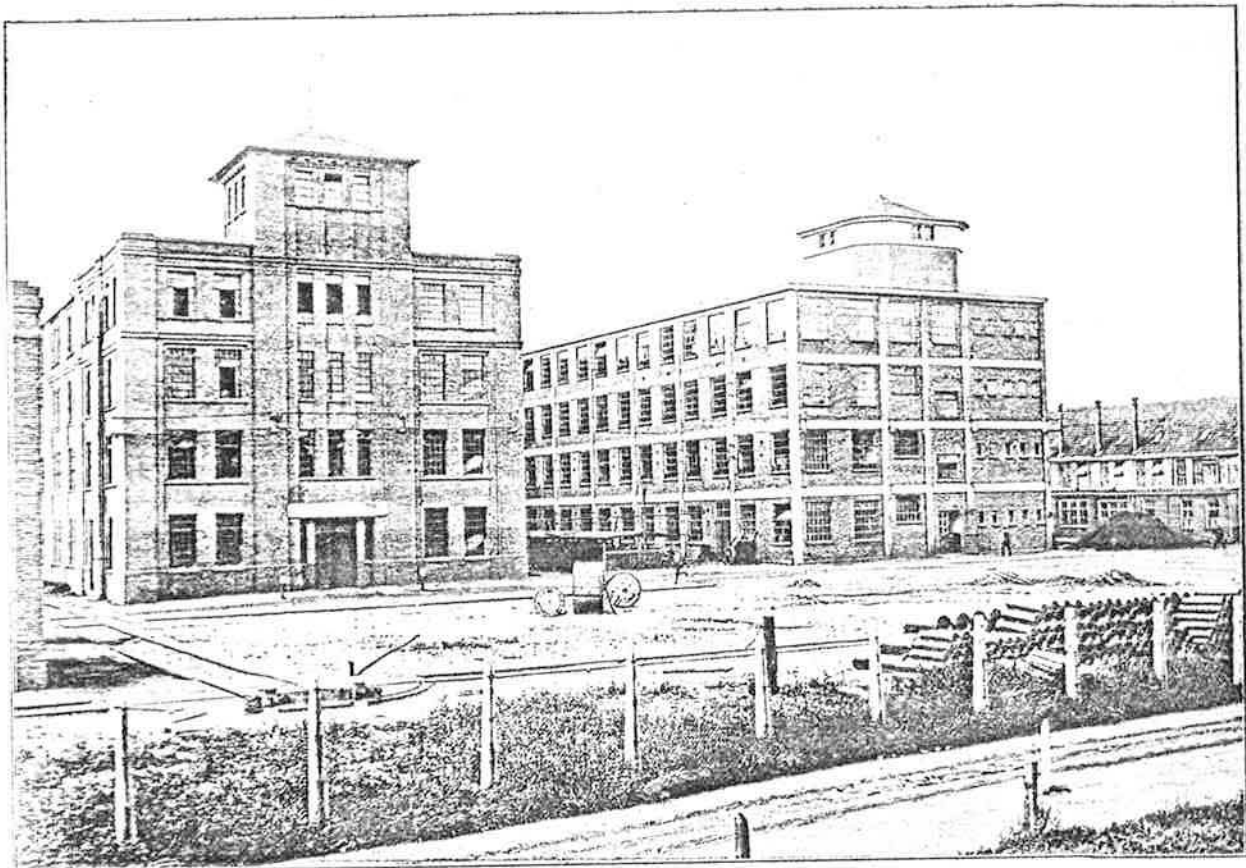
Wie aan Oosterwijk denkt, stelt zich in de eerste plaats niet het dorp voor, maar wel het wonderbaar mooie landschap van vennen, bosschen, heiden, dat zich uitstrekt van Tilburg tot Bokstel en dat zijn hoogtepunt bereikt in de bosschen en vennen onder Oosterwijk zelve, in het stroomgebied van de Voorste en Achterste Stroom en van de Rosep (foto 251). Sommige van de vennen wateren natuurlijk of kunstmatig op die riviertjes af. Van Kolkven door Goorven naar Witven en Van Esschenven gaat een verbinding naar den Achtersten stroom, een waterloop, die op last van het waterschap op behoorlijke diepte moet worden gehouden. De duiker in den dam door den waterloop tusschen Witven en Van Esschenven moet een drempelhoogte hebben van 10 M + A.P. Andere vennen, zooals Staalbergven, Wolfspuiven, de Adervennen, Diaconieven, Brandven, hebben

geen afwatering. In den winter treden ze buiten hun oevers, in droge zomers, zooals in 1922, liggen ze half droog; het zijn echte regenmeren. Over het ontstaan dier vennen is al veel geredeneerd en geschreven, het laatste woord is er nog niet over gezegd. Lorié heeft er belangrijke artikelen aan gewijd in de mededeelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen en in de Jaarverslagen van de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten, en in dezelfde publicatie heeft ook prof. Eug. Dubois zijn meening verkondigd. Lorié meent, dat sommige van die vennen beschouwd moeten worden als overblijfselen van vroegere waterlopen, de „wilde wateren”, andere zouden ontstaan zijn door uitwaaiing. Dubois veronderstelt dat de Maas en Rijn in den ijstijd na overstromingen groote ijsmassa's zouden hebben achtergelaten en dat die sommige vennen deden ontstaan, juist zooals de „Sölle” in het heide- en hoogveengebied tusschen Zuiderzee en Elbe gevormd zijn onder ijsmassa's, achtergelaten door de terugtrekkende gletsjers uit de glaciale tijdperken (zie Ned. Landsch. XII).

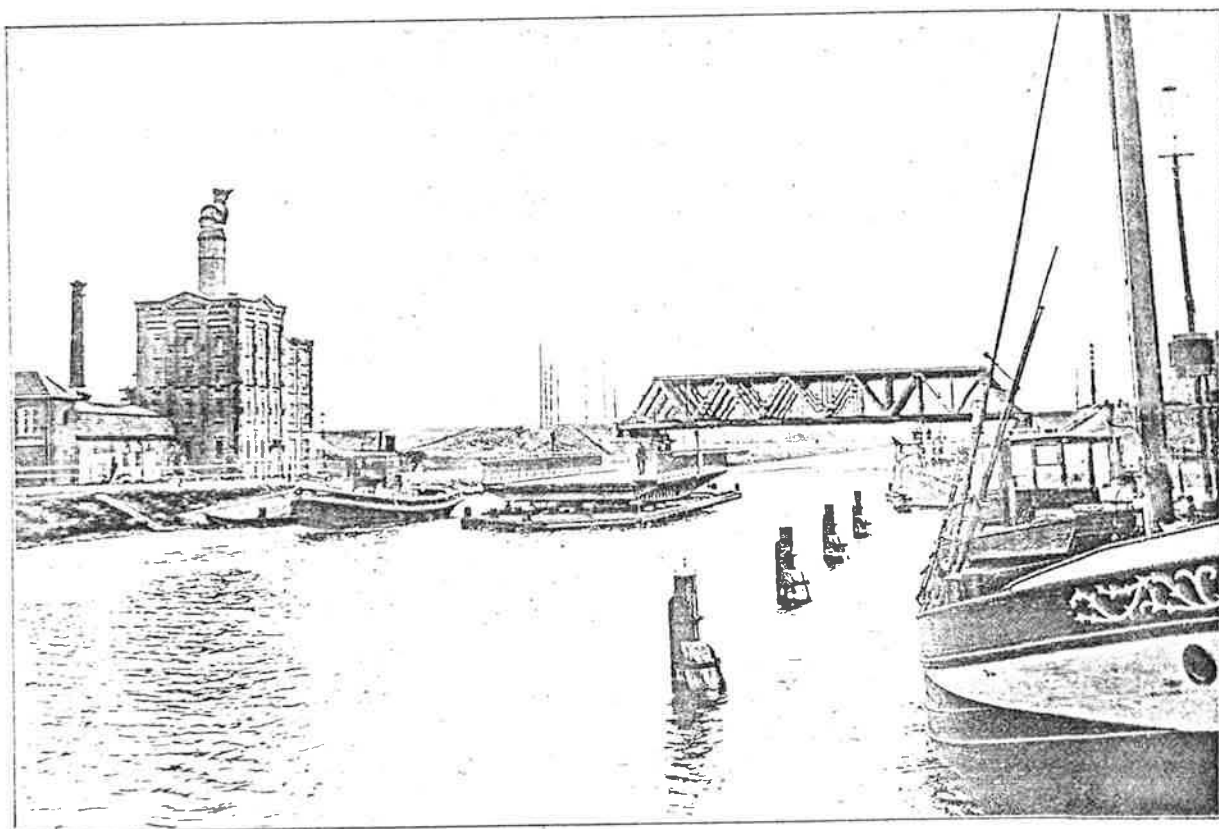
Het is voor den wandelaar een buitengewoon aangename bezigheid om de honderden vennen van Brabant en Limburg tusschen de Schelde en de Maas te bekijken in het licht van bovengenoemde hypothesen. De groote moeilijkheid bestaat hierin, dat wij ons een beeld moeten vormen van den toestand in deze streken, toen de onbeteugelde Rijn en Maas hier hun wilde wateren uitstortten, toen de Peel ook een Maasbedding was en menig vergeten Brabantsch beekje van thans een rivierarm in de delta.

Sommige riviertjes van thans verwijden zich hier en daar tot breede plassen, die, wanneer de beek haar loop mocht veranderen, zouden voortbestaan als ven. Het mooiste voorbeeld daarvan is de zoogenaamde Rosepput in de Rosep, ter hoogte van het Belversven. Ook het Posthoornven, dat doorsneden wordt door de spoorlijn Oosterwijk-Bokstel, is een verbreeding van de Rosep. Bij hoogen waterstand, als de Rosep buiten zijn oevers treedt, zien we eigenlijk één groot ven van de Rosep-hoeve af tot aan de Steenen Heul toe. Hoogerop behooren het vennetje bij den Krommen hoek en het Hildsche ven ook duidelijk tot de „stroomdal-vennen” van de Rosep. Zoo kunnen wij ook met tamelijk veel vertrouwen Rietven en Radven onderbrengen bij den Achtersten Stroom en het weinig bekende, maar buitengewoon interessante Winkelsven bij de Beerze of Groote Stroom.

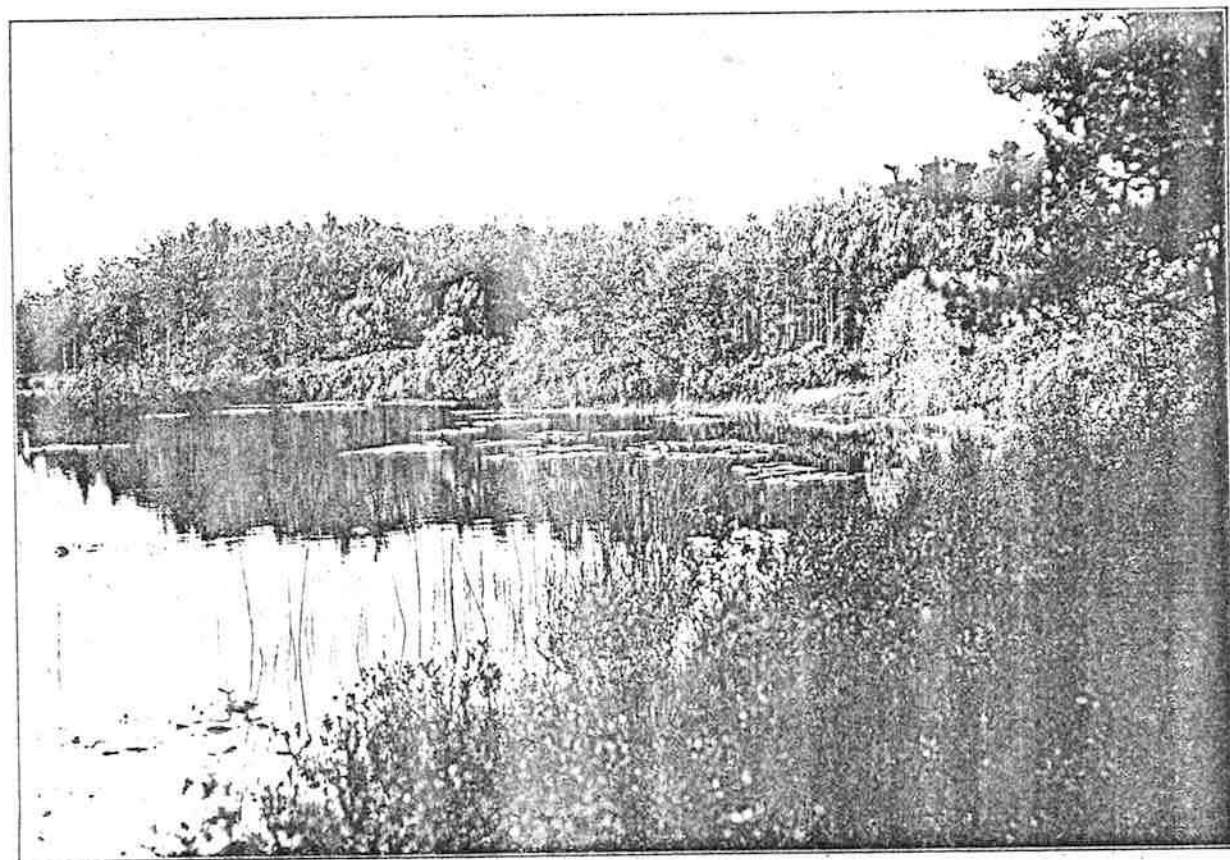
Het klassieke voorbeeld van een uitwaaiven is de Brouwkuip in de bezitting van de „Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten”, nabij de uitspanning Groot Spijk. Zeer mooi en duidelijk ligt de opgestoven zandwal Noordoost van den bijna cirkelvormigen plas en de inhoud

249. Leerfabriek te Oosterwijk.

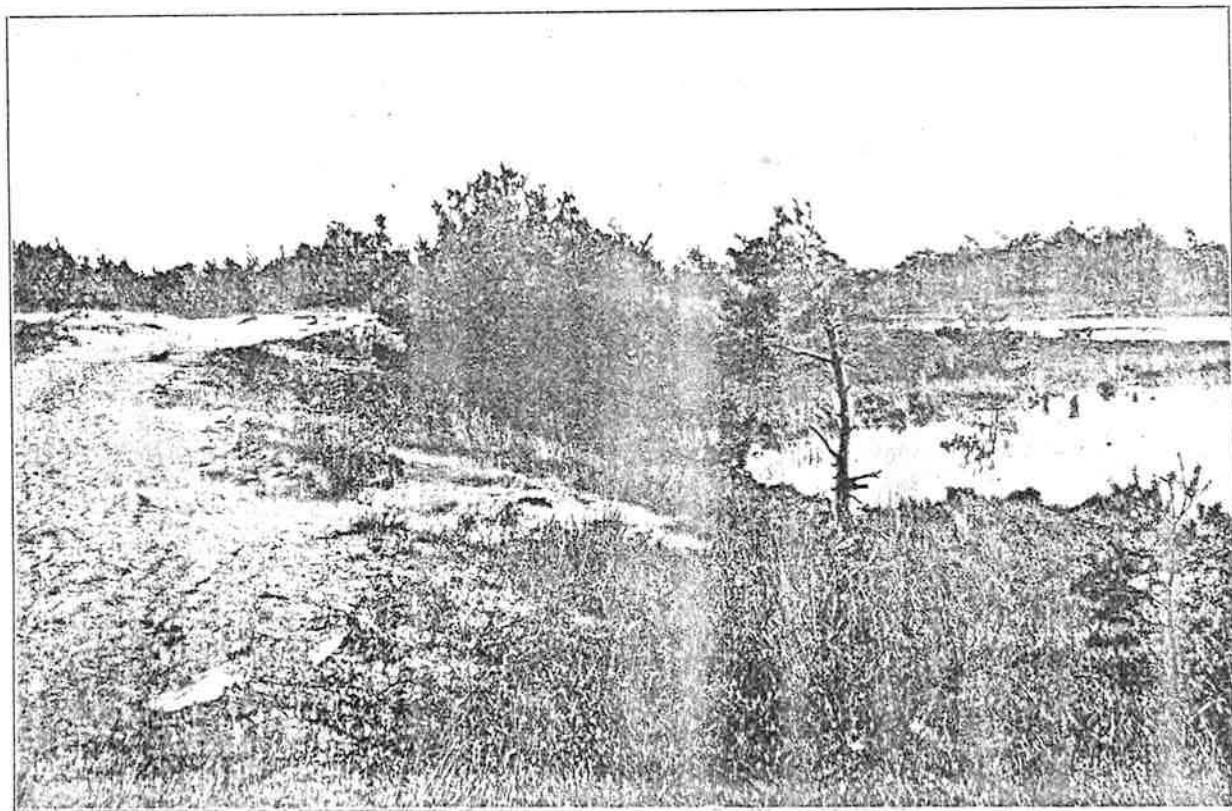

250. Het Wilhelmina-Kanaal te Tilburg; snijpunt met den spoorweg.

251. Een ven bij *Oosterwijk*.

252. Een open uitwaaien op de *Kampinasche heide*; links de opgestoven wal.

van de hoogte komt bevredigend overeen met den inhoud van het ven. Trouwens ook Kolkven, de Goorvennen, Witven, Van Esschenven, Staalbergven en Wolfspuiven vertoonen stuifheuveld aan hun Oost- en Noordkant en geven den indruk van een samenhangend golfstelsel, zooals wij dat ook in de duinen kunnen aantreffen. De bebossching verborgt hier de lijnen van het landschap. Wie de Loonsche en Drunensche duinen beziet en de heidevelden en vennen van de Kampinasche heide (foto 252), kan daar duidelijker indrukken ontvangen, vooral omtrent het ontstaan van de uitwaivennen. De zomers van 1911 en van 1920 en '21 hebben ons geleerd, hoe soms in korten tijd uitwaaiing beneden het gemiddeld grondwaterpeil kan plaats hebben en het is dus niet altijd noodig, om het uitwaaien van de vennen, en hun volloopen met water, te verklaren door algemeene rijzingen of dalingen van den bodem. Wanneer wij wat meer wisten van de diepte der vennen, dan konden wij daar beter over oordeelen. De meeste zijn ondiep. De vennen en plassen van de Kampinasche heide zijn alle vrij oppervlakkige indeukingen in het bodemrelief. Het moeilijkst zijn de Smeltijsvennen van Dubois te vinden. Ik zou daarvoor houden een vennetje oostelijk van het Complex Staalbergven — Groot Aderven, ongeveer op de plaats van de letters *aa* van „Staalbergven” op onze kaart.

De groote moeilijkheid schuilt natuurlijk hierin, dat wij heden ten dage dergelijke ijs-verschijnselen in onze streken niet meer te aanschouwen krijgen. We zouden ons daartoe moeten begeven naar de mondingen en overstromingsgebieden van de Arctische rivieren, Mackenzie, Ob, Jenissei, Lena, en daar kwamen wij hoogstwaarschijnlijk nog niet eens mee uit.

De verschijnselen van Lorié echter kunnen we nog iederen dag zien gebeuren, zoowel in de zeeduinen als in de zandverstuivingen en vooral de afwisseling van de zeer droge en regenrijke jaren, zooals 1911—1912; 1921—1922 heeft ons veel geleerd. Een niet te verwaarloozen omstandigheid is ook het al of niet voorkomen van een oerbank in den bodem. Deze oerbankvorming is in het Brabantsche nog al plaatselijk en grillig in haar voorkomen.

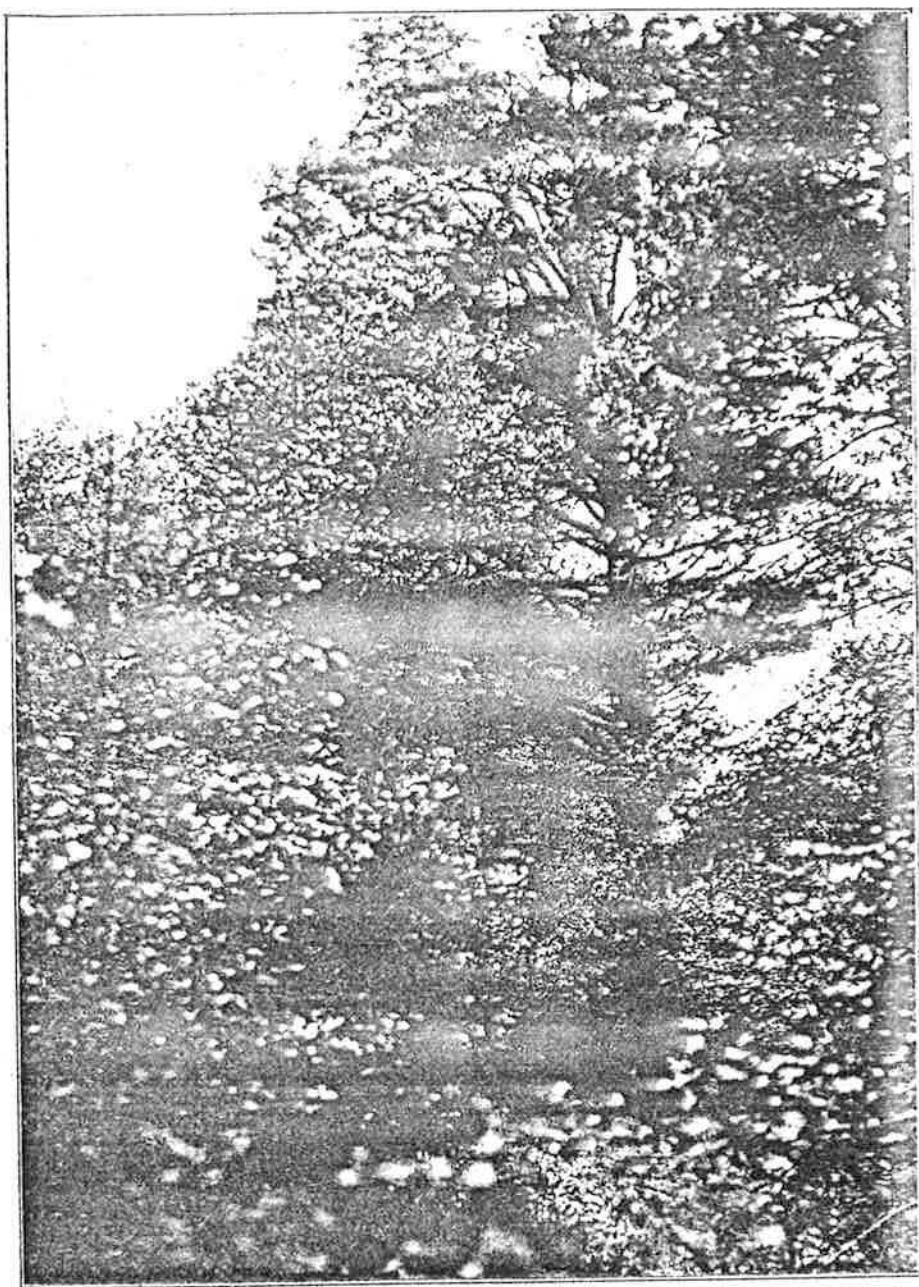
De afsnoering van vennetjes uit stroomen gebeurt ook nog wel. Bij het hotel Bosch en Ven maakt de Achterste Stroom prachtige meanders, die daar gemakkelijk te zien zijn en al die Brabantsche stroompjes vertoonen tallooze en sterke kronkelingen. Ook kost het geen moeite, om overal afgesnoerde meanders te vinden, vaak weer geheel met veen dichtgegroeid. Vroeger is dat natuurlijk op veel grooter schaal gebeurd, want thans zijn de riviertjes min of meer beteugeld en staan zij onder de hoede van zorgvolle waterschappen.

Er is door menschen in verschillende vennen veel gewerkt en gegraven. Er is veel turf gebaggerd en gestoken. Het is best mogelijk, dat in den loop der eeuwen een ven is uitgegraven, daarna dichtgegroeid, verland, en weer eens uitgebaggerd. De Huisvennen in het Noordelijk deel van de Kampinasche heide dragen daarvan de duidelijke kenmerken met hun veendammen, sterke kanten en rechte hoeken.

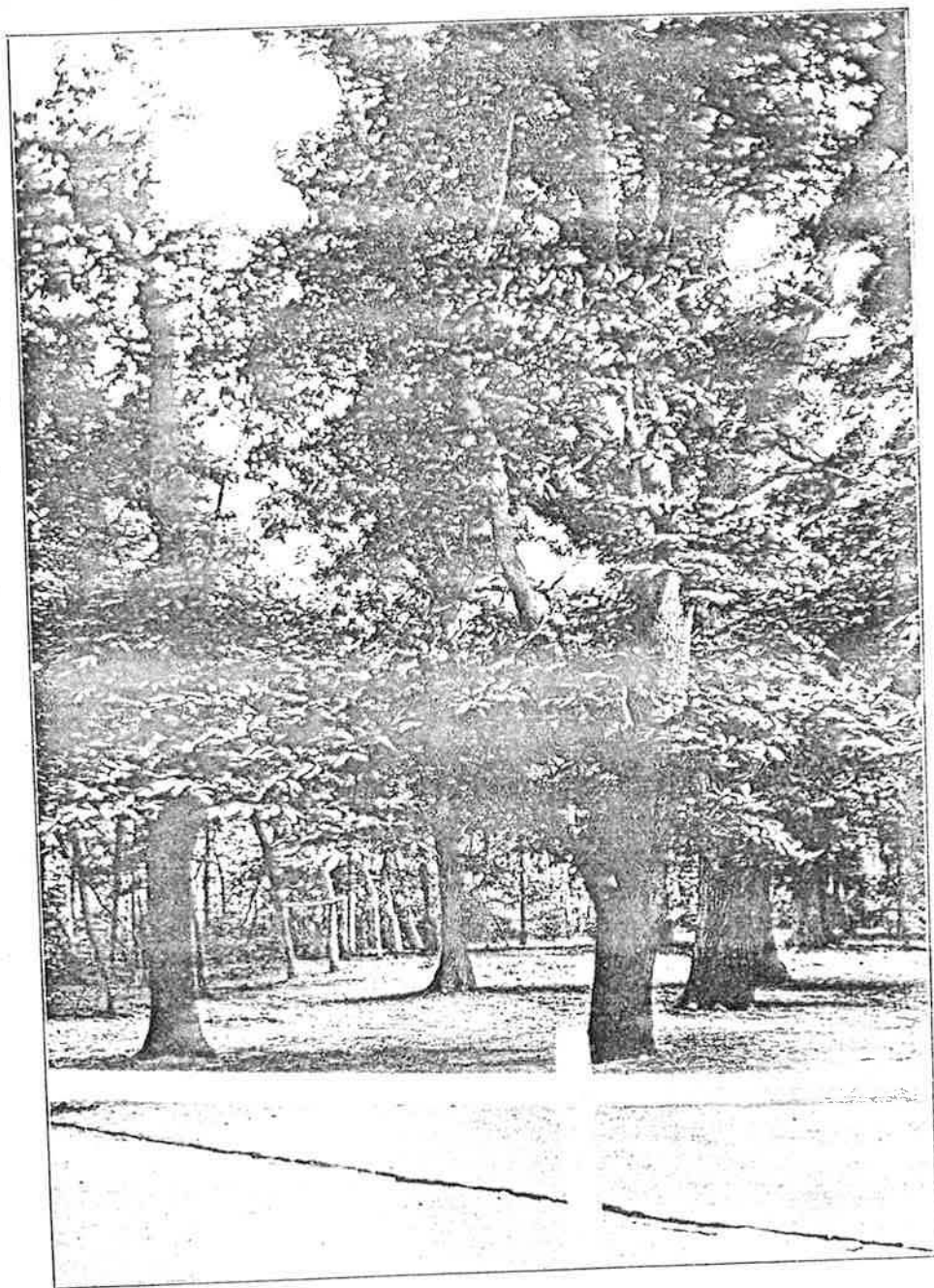
Een andere trek zijn de vischdammen. De meest typische daarvan vinden we aan de Rosepput. Daar is een dam midden door het ven gelegd met in het midden een opening, om den stroom door te laten. In die opening kunnen nu gemakkelijk fuiken worden geplaatst. Dergelijke vischdammen, thans meest in vervallen staat, soms al geheel onder water, maar dan nog aan den plantengroei te herkennen, vinden we ook in het Groot Aderven, het Wolfspuiven, Van Esschenven en Diaconieven. Bij den lagen waterstand in 1921 waren zij mooi te zien. De eilandjes in het Van Esschenven, misschien ook die in het Goorven, zijn hoogstwaarschijnlijk menschenwerk. De vennen zijn tamelijk vischrijk.

De Hondenberg, Groot Spijk, Gemullehoeken zijn oude landgoederen en dat hier al eeuwen geleden is geplant en gegraven, getuigen de zeer oude dennen van den Hondenberg, de zware tamme Kastanjes van Groot Spijk en de prachtige Witte Den of Weymouth's Pijn (*Pinus Strobus*) (foto 253), aan de uitwatering van het Kolkven in het Goorven. Overigens zijn de bosschen van de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten van jongen datum, niet ouder dan een eeuw. Toch werden zij, toen de vereeniging ze kocht, met kaalslag bedreigd en dat lot had de bosschen van den Duivelsberg reeds getroffen. Deze „berg” is later ook in bezit der Vereeniging overgegaan en door haar opnieuw beboscht.

Het is hier overal grove den, de echte Brabantsche Mast. Op Groot Spijk vinden we, behalve de kastanjes (foto 254), ook mooie beuken en een paar perceeltjes eikenhout met lanen van Amerikaanschen eik (*Quercus rubra*), die zoo fraaie herfstkleuren vertoont. De bebosching elders was overigens vrij primitief: een zuiver bestand van grove dennen, geplant tot vlak aan de oevers van de plassen zelve. Dat ziet er soms zeer schilderachtig uit, maar de boomen hebben er weinig plezier van. De Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten brengt hier langzamerhand verandering in en zaait en plant loofhout tusschen de dennen. De oevers van het Kolkven zijn op menige plaats mooi begroeid met berken; de zuidoever van dit meer is daardoor wel een van de allermooiste plekken uit het schilderachtig gebied. Daar wisselen hoge dennen af met oude berken, jong hout staat er tusschen en de bodem is begroeid met hei en brem en boschbessen. Naar den oever toe komen dan elzen en buitengewoon

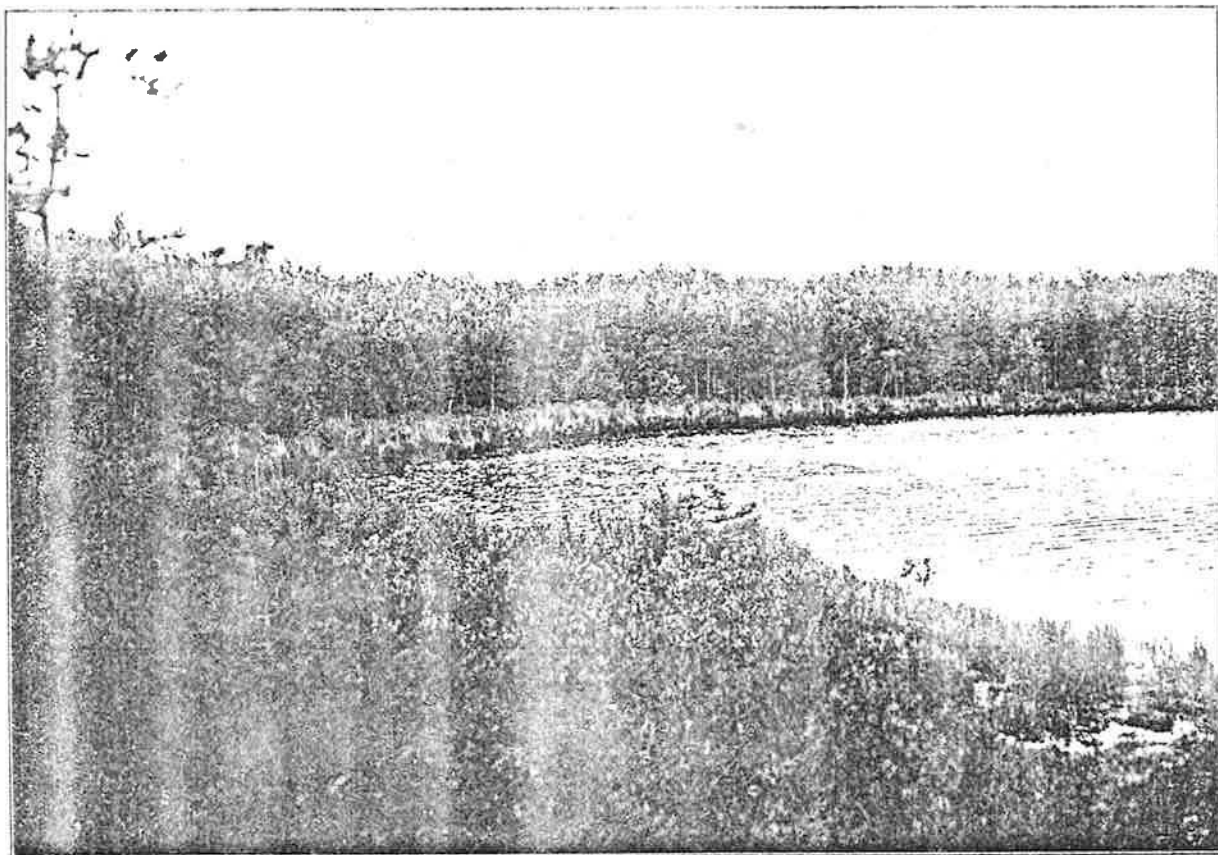

253. De Witte Den (*Pinus Strobus*) bij het Goorven.

254. De Kastanjelaan bij *Groot-Spijk*.

255. De groeiplaats van de biesvaren, *Isotles lacustris*. Oever geheel begroeid met Buntgras (*Molinia Coerulea*).

mooie koningsvarens, die doordringen tot in den rietzoom. De koningsvaren is trouwens een karakterplant voor al de lage venige plaatsen in het gebied.

De Overheerschende plant echter is het Buntgras of Pijpdoorsteker, *Molinia Coerulea*. Vóór de bebossing was de Duivelsberg een Moliniaheide. De oevers van haast alle vennen zijn geheel of gedeeltelijk begroeid met *Molinia* o.a. zeer sterk de Zuidoever van het Staalbergven, waar deze grassoort meterhooge bulten vormt, die in den drogen zomer van 1921, toen het water was geweken, den indruk gaven van grasboomen (foto 255). Men vindt in het Oosterwijksche deze *Molinia* in allerlei vormen en kleuren: kleine armoedevormen van niet hooger dan 1 d.M. en bulten van een meter in omvang en meer dan een meter hoog. Sommige hebben tijdens den bloei wijd uitgespreide bloeipluimen, bij andere blijven die saamgetrokken en bij nog andere zitten de zijtakken groepsgewijs bijeen met groote tusschenruimten, of zooals de botanici zeggen: met afgebroken aren. De kafjes hebben doorgaans violette randen en ook de helmknoppen zijn meestal violet, maar ook hierin bestaat weer veel variatie. Dit prachtige gras groeit overal: in groote bulten langs de oevers der vennen, op menige plaats in het dennebosch zelve en dan nog langs dammen en wegen en op pas omgewerkten grond.

Een andere karakterplant is de gagel, die langs haast alle vennen groeit, langs het Kolkven in meer dan manshooge exemplaren. De gagelgeur vervult het landschap en in April zijn de vennen omlijst met het prachtig roestbruin en rood van de mannelijke en vrouwelijke bloesems. De voorjaarspracht wordt dan nog verhoogd door de bloeiende waterwilgen. Dan staat het Sporkenhout (*Frangula alnus*) nog bladerloos; het groeit langs de vennen en in de bosschen in groote hoeveelheid. Van de varens noemden we reeds als zeer algemeen de Koningsvaren. Niet minder gewoon is de kantvaren of dubbelloof. Adelaarsvaren is er niet veel, maar we vinden o.a. een zeer mooie groep in de ondoordringbare wildernis zuidelijk van het Kolkven.

De vennen loopten nogal uiteen in begroeiing. Het Staalbergven en het Putven munten boven de andere uit, doordat hun bodem gedeeltelijk begroeid is met de biesvaren *Isoetes lacustris*, die van tamelijk diep water houdt en dan hier ook pas ontdekt is in het droogtejaar 1921. Dit plantje is typisch voor de zoogenaamde „witte vennen”, die weinig plantengroei hebben, weinig veenmos (foto 256), weinig waterlelies, en dus lang blank en open blijven. Hier groeit ook overvloedig een spichtig waterplantje met een ondergedoken rozet van smalle buisvormige holle bladeren en op een langen stengel zeer merkwaardig gevormde bleekblauwe

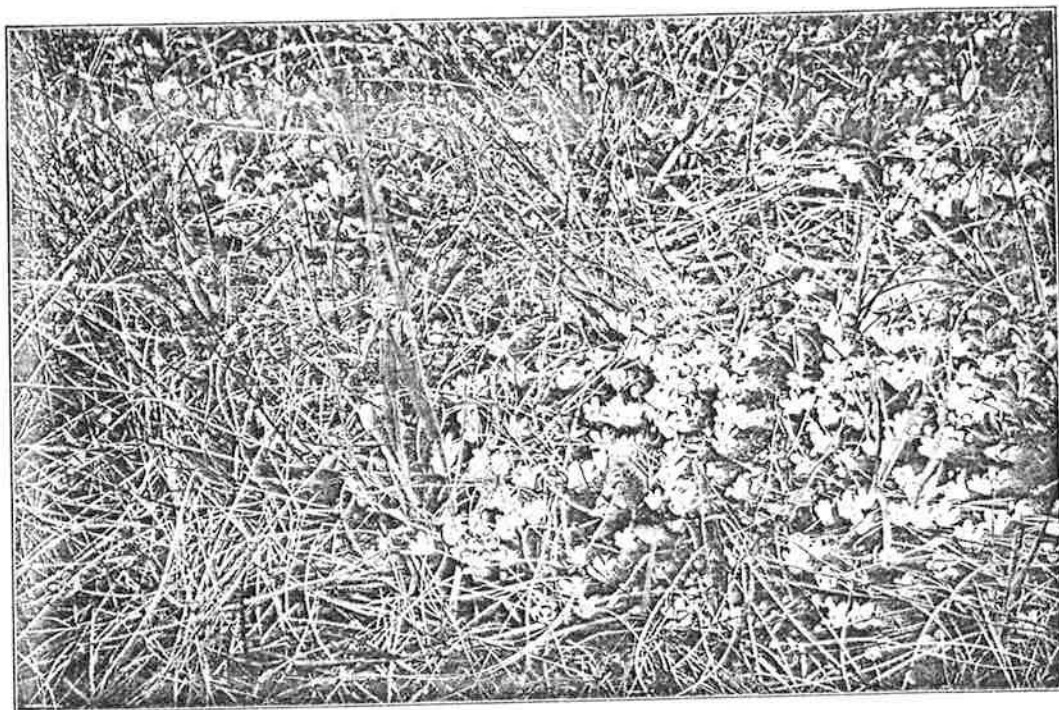
bloemen. Dat is de Water-lobelia (*Lobelia Dortmanni*). Als witte vennen kunnen we noemen het Staalbergven, het Van Esschen ven, het Diaconie ven, het Putven en sommige deelen van het Belversven.

Zonderling genoeg is het Witven in het geheel geen wit ven. Het heeft een zeer weelderigen plantengroei, in den nazomer ziet men er haast geen open water. De Oostbocht staat vol matdebies en riet en de blaaszegge (*Carex rostrata*). Dan volgen witte waterlelie en kleine Egelskop, langs den oever een weinig veenmos, een weinig moerashertshooi en waternavel, in het midden weer riet en matdebies en dan naar het westen toe velden van Scheeren (*Stratiotes aloides*), Waterdrieblad, Fonteinkruid. Waterweegbree, egelskop, gele plomp en eindelijk weer een zeer dicht bed van scheeren, doorpriemd met lischdodde. Hier en daar ook Groot Blaasjeskruid (*Utricularia vulgaris* en *U. neglecta*) (foto 257).

Het westelijk gedeelte van het Goorven heeft ongeveer dezelfde vegetatie als het Witven, maar met nog meer Blaasjeskruid, dat hier rijkelijk bloeit en in den zomer een prachtige vertooning maakt. Het Oostelijke Goorven is weer heel anders, hier krijgen Veenmos (*Sphagnum*) en Moerashertshooi (*Hypericum helodes*) geheel de overhand. Geholpen door witte waterlelie, gele plomp en blaaszegge vullen zij het ven geheel en al en in den nazomer is de plantenbrij zoo dicht geworden, dat er wollegras in kan groeien en zelfs in reusachtige hoeveelheid de middelste zonnedaauw (*Drosera intermedia*). Het lijdt geen twijfel, of dit stuk van het Goorven zal binnenkort veranderen in hoogveen. Doordat het in het Natuurmonument ligt, zullen we dit verlandingsproces stuk voor stuk kunnen volgen. De microflora van dit Oostelijk Goorven verschilt ook duidelijk van die in het Westelijk deel. Een ander ven, waar een snelle verlanding plaats grijpt, is het Winkelsven bij Balsvoort, een eind ten zuiden van het Belversven. Een deel van dit Winkelsven groeit dicht met veenmos en Moerashertshooi, de rest is bezet met forsche gagel en daarin nestelt de Blauwe Kiekendief. Het Belversven en de moerassige strook langs Rosep en Roseput kan ook bogen op een rijke flora, die in Juli op zijn mooist is, wanneer de dopheide nog en de struikheide reeds bloeit. Ook is dan nog een bloeiende witte Orchidee te vinden (*Platanthera bifolia*). Prachtig staat het Cipelgras (*Narthecium ossifragum*) te bloeien met frisch gele bloemen en daarnaast de groote blauwe klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*). Verderop mooie rose kussens van bloemen van de Tengere Bastaardmuur (foto 258) (*Anagallis tenella*), Pirola, Parnassia en Duizendguldenkruid, alsof we waren in een duinvallei op Texel. Handekenskruiden staan er ook veel, maar die zijn in Juli al uitgebloeid. Langs den zuidrand van het Belversven groeit tusschen Gentiaan en Kartelblad in

257. Het Van Esschen ven; Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*).

258. De zeldzame Tengere Bastaardmuur (*Anagallis tenella*). (Foto Jan P. Strijbos.)

259. De Wulp, broedend in de broeklanden.

grootte menigte de langbladige Zonnedaauw (*Drosera longifolia*) met spierwitte bloemen zoo groot als een dubbeltje. Ver zuidwaarts van het Belversven strekt zich de hoogveenachtige drasse heide uit, alles blauwe gentiaan, rose dopheide, en grootte kussens van Sphagnun, haarmos en witte sprenkeling van Snavelbies (*Rhynchospora alba*). Na den grooten bosch- en heibrand van 1925 is de Oostkant van het Belversven en ook het stuk tusschen Belversven en Staalbergven rijk begroeid met de brandplant en ontginnersplant: het smalbladig wilgenroosje (*Epilobium angustifolium*).

De Rosepput zelf heeft weer de begroeiing van stroomend, voedselrijk water; riet, moeras-spiraea (*Spiraea ulmaria*), grootte boterbloem (*Ranunculus lingua*), watereppe, egelskop, waterlelies, waterkers enz. Pijlkruid groeit pas bij de Steenen Heul.

In de bosschen bij het Goorven groeit vrij veel boschbes. Overigens heeft het naaldhout een arme grondflora. De heggen en boomenrijen tusschen de bouwlanden in de buurt van het Allemansven en verder op Oirschot aan vertoonen veel planten van het loofbosch: Boschanemoon (*Anemone nemorosa*), Klaverzuring (*Oxalis acetosella*), Dalkruid (*Majanthemum bifolium*), Lelietje van dalen (*Convallaria majalis*), Hengel (*Melampyrum pratense*), Zenegroen (*Ajuga reptans*), Maagdepalm (*Vinca minor*), Wijjesvaren (*Athyrium filix femina*), enz. In den doolhof van de dikwijls onbegaanbare, met peppels omzoomde zandwegen in het achterland van Bokstel zien we telkens langs heggen en slootkanten en wegbermen deze sieraden van het woud te voorschijn komen. Hun triomf vieren ze in het landgoed de Baasd, aan de samenvloeiing van de beide stroompjes, waaruit de Beerse ontstaat. Het Wilhelmina kanaal maakt daar een leelijke streep door het landschap.

Het spreekt van zelf, dat een zoo rijke vegetatie met afwisseling van hoog en laag, stilstaand en stroomend water, landbouw, veeteelt, boschbouw, heide, moeras en zandverstuivingen een rijke dierenwereld met zich brengt; en de vogelbevolking van dit gebied telt, wat aantal soorten en aantal individuen betreft, onder de rijkste van ons land, kan zelfs de vergelijking met Texel aanvaarden. In de bosschen huizen alle Nederlandsche meezensoorten, al onze spechtsoorten en een drietal uilen. In het naburig Valkenswaard werden tot voor korten tijd allerlei roofvogels gevangen en wie thans in voor- of najaar goed uitkijkt in het Brabantsch Natuurmonument, kan altijd er op rekenen, eenige soorten van valken en kiekendieven, of sperwers, zelfs haviken te zien te krijgen. De zomergast hoort met verwondering den kwartelslag in de graanvelden of ziet de beroemde ortolaan er wandelen langs de wegen. Bij het Kolkven

heeft de ijsvogel zijn nest en hier zingt ook reeds in April het prachtige Blauwborstje, dat in nog grooter aantal het Broekland bewoont bij het Hildsche ven. In datzelfde Broekland broeden kievit en tureluur, grutto, wulp en daar hooren we ook op zomeravonden het ritselend trilliedje van den sprinkhaanrietzanger, ook krekeltzanger genoemd. De Venkraai, het bekende uitspaninkje tusschen Kolkven en Goorven (foto 260), is genoemd naar het Zwarte Vischdiefje (*Sterna nigra*), dat hier en daar op de vennen komt broeden, vroeger meer dan thans. Daar huizen ook de waterhoentjes en de koeten, een enkele fuut en wellicht ook zeldzamer vogels. Op het Kolkven komen reigers en aalscholvers geregeld visschen. De vischrijckdom van dit ven blijkt wel het best uit de omstandigheid, dat er snoeken gevangen zijn van veertig pond.

Het aantal met zekerheid waargenomen vogels, die hier broeden, loopt al aardig naar de honderd. Wij nemen het gebied begrensd door de spoorlijn Tilburg-Bokstel, den Achtersten stroom tot den Wolfsdijk, de Beerse tot de hoeve Hazekamp en van daar tot de boschwachterij, Het Huis aan de spoorlijn. Als zomervogels voor dit gebied kunnen wij noemen: Kraai, Roek, Kauwtje, Ekster, Vlaamsche Gaai, Spreeuw, Wielewaal, Groenvink, Kneu, Goudvink, Vink, Huismusch, Ringmusch, Grauwe Gors, Geelgors, Ortolaan, Rietgors, Boomleeuwerik, Akkerleeuwerik, Boompieper, Graspieper, Gele Kwikstaart, Witte Kwikstaart, Boomklever, Boomkruiper, Koolmees, Pimpelmees, Zwarte Mees, Kuifmees, Glanskop, Matkop, Staartmees, Goudhaantje, Grauwe Klauwier, Klapekster, Grauwe Vliegenvanger, Zwarte Vliegenvanger, Tjiftjaf, Fitis, Fluiter, Sprinkhaanrietzanger, Kleine Karekiet, Boschrietzanger, Rietzanger, Spotvogel, Tuinfluiter, Zwartkop-grasmusch, Braamsluiper, Groote Lijster, Zanglijster, Merel, Tapuit, Paapje, Roodborsttapuit, Gekraagd Roodstaartje, Roodstaartje, Nachtegaal, Blauwborstje, Roodborstje, Heggemus, Winterkoning, Boerenwaluw, Huiswaluw, Oeverwaluw, Gierwaluw, Nachtzwaluw, Ijsvogel, Groene Specht, Groote Bonte Specht, Koekoek, Steenuil, Ransuil, Kerkuil, Torenavalk, Sperwer, Bruine Kiekendief, Blauwe Kiekendief, Blauwe Reiger, Roerdomp, Wilde eend, Wintertaling, Zomertaling, Boschduif, Kleine Boschduif, Tortel, Kievit, Tureluur, Grutto, Groote Wulp (foto 259), Watersnip, Zwarte Stern, Vischdiefje, Waterhoen, Meerkoet, Korhoen, Fazant, Patrijs, Kwartel.

Zonder eenigen twijfel kan dit aantal nog tot boven de honderd stijgen met eendensoorten, Porseleinhoentje, Klein Waterhoentje, Appelvink, Oeverlooper, Steltkluit. Zooals ik reeds gezegd heb, geeft het Kolkven een uitmuntende gelegenheid voor vogelwaarnemingen en rijker nog vond ik de broeklanden, zuidelijk van het Hildsche ven. Reeën komen voor naar

den Bokstelschen kant en daar huist ook een vossengezin, dat de kippen van Kampina ongemoeid laat en zich geheel wijdt aan een welkome bestrijding van de konijnen.

De insectenwereld is in het Oosterwijksche zoo rijk, dat de Entomologische Vereeniging er herhaaldelijk haar bijeenkomsten houdt. Berucht zijn de muggen van de vennen. Het hindert niet, dat er af en toe een Malaria-mug in een stal wordt gevonden; de ziekte zelf is hier onbekend.

Alles met alles kunnen wij de bosschen, heiden en vennen van Oosterwijk en Bokstel rekenen tot het schoonste, wat Nederland ons kan bieden. Het was dan ook geen wonder, dat toen in 1909 bekend werd, dat de bosschen verkocht waren aan houthandelaars, de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten alle mogelijke moeite deed, om die bosschen weer terug te koopen. Dat gelukte en thans zijn ze veilig en nu ligt hier een prachtig wandel- en studieterein ter grootte van honderden hektaren, daar er regelingen zijn getroffen, die ook het behoud verzekeren van de Kampinasche heide met de Huisvennen, de ontginning Kampina en het landgoed Balvoort. Naar Oost en West wordt dit gebied begrensd door de dalen van de Beerse en den Achtersten Stroom, en de Rosep verdeelt het in tweeën. Langs die stroompjes vinden we hier en daar moeraswouden met gagel en waterwilg en velden van zeggen, zooals langs de Beerse bij Balvoort, maar overigens is het daar weiland, hooiland, bouwland, met verspreid staande boerenhoeven. De loop der riviertjes is reeds van verre zichtbaar, doordat langs hun oevers en in de omgeving allerwegen is aangeplant de Canadeesche populier, kortweg Canada genoemd. De zuidrand van het dorp Oosterwijk staat dicht in de Canada's en Canada-plantage's geven een bijzonder karakter aan de streek tusschen Best en Bokstel. Deze boomen mogen met hun ijle vertakking en losse bladerenbundels een minder indrukwekkende vertooning in het landschap maken dan onze onovertroffen inlandsche eik, toch geven zij verrassende schoonheid te aanschouwen tweemaal in het jaar: in April en in October. Het herfstgeel der Canada's kent iedereen, maar ga ook in April eens zien naar de boomen in bloei, vooral de mannelijke boomen, dicht behangen met purpurroode katjes, een onvergetelijke aanblik in de lentezon tegen den helderblauwen hemel. De Canada wil hier welig tieren; vijftwintigjarige boomen langs de Beerse hebben op borsthoogte al een middellijn van drie decimeter. Aanvankelijk zijn ze aangeplant ter wille van de klompenindustrie en thans gaat het meeste populierhout wel naar de lucifersfabrieken.

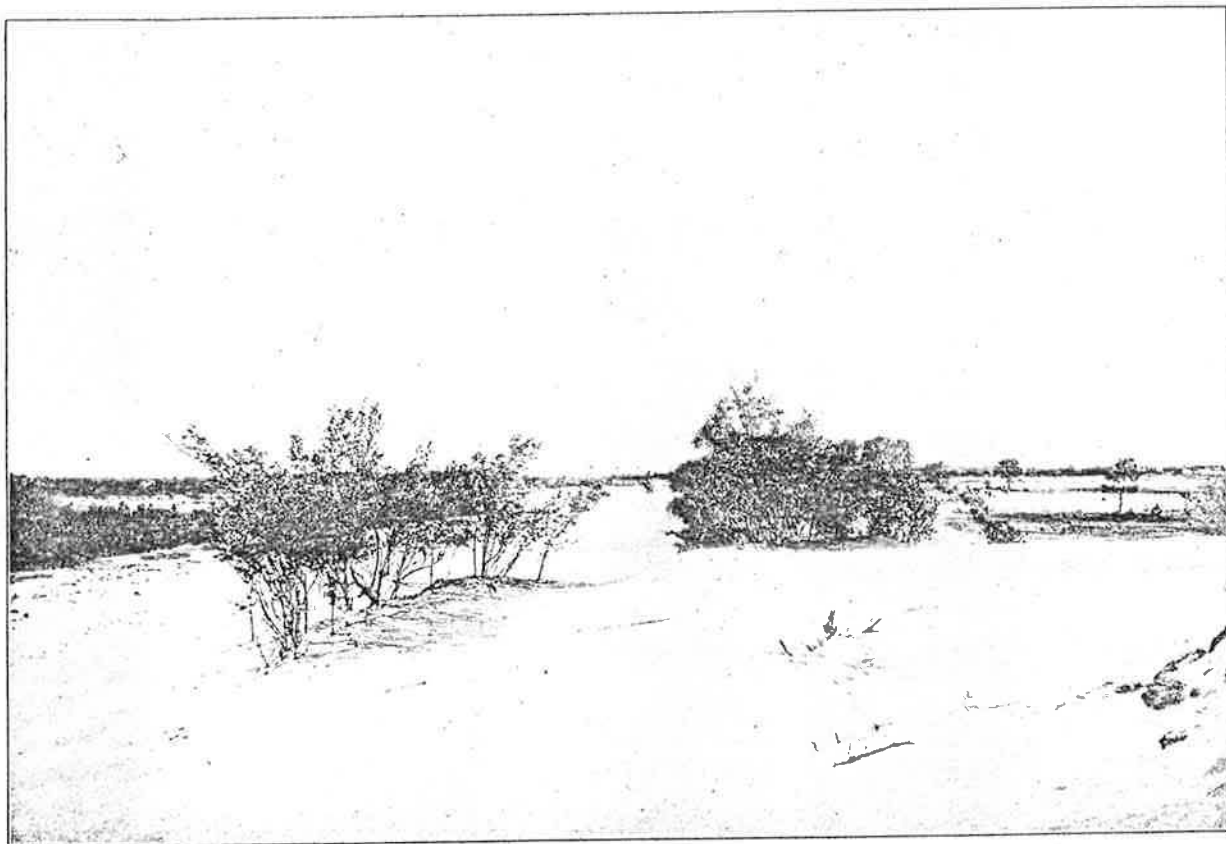
De populieren zijn Nieuw-Brabant. Oud-Brabant met zijn heiden en moeren en zandwegen, zijn lage lange boerenhuizen en hun ouderwetsche

tuintjes, in het voorjaar in bloemenpracht van abrikoos en pruim en kornoelje, maakt gaandeweg plaats voor nieuwen aanleg. In de afgelegen hoekjes vinden we nog stallen van gevlochten horden, met leem besmeerd, de deuren en vensterluiken van de huizinge geschilderd in dof blauw, Brabantsch blauw zouden we kunnen zeggen. De avontuurlijk aangelegde zomergast van Oosterwijk kan dit aloud pittoresk boeren-Brabant nog zoeken zuidwaarts van het Hildsche Ven naar de Hooge Hagoort heen of westwaarts langs Udenhout, waar een fraai rijwielpad leidt naar de Rustende Jager, aan den zuidrand van de Drunensche duinen, en de Loonsche duinen, de uitgestrekte zandverstuiving, waar we den invloed van den wind kunnen bestudeeren en leerzame vergelijkingen kunnen treffen met het bodemrelief van het vennenlandschap (foto 261). Ook voor het grootste deel van deze zandverstuivingen heeft de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten regelingen getroffen, om ze te bewaren en zoo hebben we dan met enkele onderbrekingen van Loon op Zand tot dicht onder Bokstel een breede strook van Natuurschoon in groote verscheidenheid, waar een zeer groot gedeelte van de zoo belangrijke Nederlandsche Flora en Fauna ongestoord kan blijven voortbestaan. En daardoor wordt deze streek voor den mensch een studieveld en recreatie-oord van onberekenbare waarde. Dit zal wel de groote beteekenis blijven van Oosterwijk. Natuurlijk moeten we ons verheugen in den bloei van industrie, landbouw, veeteelt, handel en wij bewonderen van ganscher harte, wat men in de laatste kwarteeuw vooral in Brabant op dit gebied tot stand heeft weten te brengen. Maar de mensch kan bij brood alleen niet leven. De aanschouwing van onze vennen en hun omgeving, met name die van Kolkven en Belversven, is al voldoende, om zelfs een verstokt zakenman tot het besef te brengen, dat natuurgenoet een onmisbare factor uitmaakt van volle levensvreugd.

Geheel uit zichzelf heeft onze artist Prof. Wolter het Belversven gekozen als grondslag voor zijn schilderij. Ook voor ons is dat ven het centrum, het hoogtepunt van het groote Brabantsche natuurmonument. Het ware te hopen, dat eens een of meer biologen con amore zich bezig hielden met de levensgemeenschappen van het Belversven en zijn omgeving, laat ons zeggen een strook van een kilometer breed om alle oevers. Het ven zelf met de Rosepput er bij geven een volledig beeld van de water- en oeverplanten uit het gebied (Isoëtes misschien nog uitgezonderd) en rondom ligt dennebosch op hooge zandruggen, ondoordringbaar gagelmoeras, luchtige denneboschjes, struikhei-heide, dophei-heide, buntgrasheide, korstmosheide, broekige plekken, waar veenmos en haarmos met cipelgras en blauwe gentianen de overhand hebben en wijzen naar toe-

260. De uitspanning *Venkraai*.

261. De Loonsche duinen.

(Foto Jan P. Stribos,
23 Sept. 1923.)

komstig hoogveen, en dan ook nog het wondere plekje aan de Rosep waar de *Anagallis tenella* en de *Parnassia* groeien. Hier ligt ook het mooiste gebied voor de liefhebbers van vlinders, bijen, wespen. Hier zingt nog de groote zweefvlieg van natte heide en hoogveen, de merkwaardige *Sericomyia borealis*, en in het Groote Goor zuidelijk van het ven hebben de trekkende kieviten in voor- en najaar een druk bezochte pleisterplaats. Vijftig jaar geleden leken al deze dingen gewoon genoeg, thans reeds gelden ze als een vermeldenswaardige bijzonderheid, over nog vijftig, wellicht zelfs vijftwintig jaren zal men dit landschap noemen wat het nu al eigenlijk werkelijk is: een onwaardebaar unicum.
